

Dorota SUSKA

[rec.] *Norma językowa w aspekcie teoretycznym i pragmatycznym*, red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, K. Skibski, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2011, ss. 265

Dynamiczne, wręcz rewolucyjne, przemiany w sferze komunikacji rodzą szereg pytań natury normatywnej, które dotyczą użycia języka w rozmaitych jego obszarach. Czynniki kulturowe i społeczne, jak ponowoczesność, konsumpcjonizm, globalizacja, a przede wszystkim mediatyzacja przestrzeni komunikacyjnej w znaczący sposób zmieniają status i funkcje jednostek języka, wywołując potrzebę refleksji normatywistów nad normą językową we współczesnej przestrzeni komunikacyjnej. Prezentowana publikacja stanowi odpowiedź na pytania o stan i perspektywy kultury komunikacji językowej. Jest to zbiór 19 artykułów zgrupowanych w 2 blokach tematycznych: *Norma językowa w aspekcie teoretycznym* i *Norma językowa w aspekcie pragmatycznym*.

Blok pierwszy (*Norma językowa w aspekcie teoretycznym*) składa się z 7 tekstów poświęconych normie – jej zakresowi, zróżnicowaniu, kryteriom oceny elementów języka na poziomie leksykalnym, semantycznym, składniowym, ponadto związkom normy z ewolucją języka. Reinterpretacja kluczowego pojęcia językoznawstwa preskryptywnego, jakim jest kryterium poprawności językowej, oraz ocena funkcji ewaluacyjnej poszczególnych kryteriów stały się przedmiotem wieloautorskiego omówienia otwierającego blok, zatytułowanego *Nowe spojrzenie na kryteria oceny elementów językowych* (A. Markowski, M. Ciupińska, E. Dulna-Rak, E. Kozioł-Chrzanowska, M. Łozińska, A. Niepytańska-Osiecka, M. Pawelec-Skórzyńska, U. Zdunek). Spośród niezwykle cen-

nich uwag autorów (popartych interesującym materiałem przykładowym) warto zwrócić uwagę na wskazanie stopniowania poprawności tekstu (zależnie od stopnia jego oficjalności, przynależności stylowej, płaszczyzny komunikacji – prywatnej/publicznej itp.) i traktowania go w sposób całościowy (tekst jako jednostka wartościowana), przy zachowaniu normatywnej oceny elementów języka/innovacji w aspekcie jednostkowym. W kolejnym artykule Bogdan Walczak (*Norma – prognozowanie ewolucji języka*) podnosi problem przewidywalności ewolucji języka i prognozowania językowego w działaniach normatywnych; problem ten uwypukla się obecnie w związku z zagrożeniami dla polszczyzny, jakie widzą niektórzy w tendencjach globalizacyjnych oraz nadmiernym napływie angielszczyzny. Odwołując się do historii języka, akcentuje badacz szczególnie ważną prawidłowość – a mianowicie, „[...] że przyszłość naszego języka narodowego w rozstrzygającym stopniu zależy od nas samych [...] i tego nas uczą tysiącletnie dzieje polszczyzny” (s. 56). Zgodzić się trzeba z tą obserwacją, faktycznie bowiem ewentualnych zagrożeń upatrywać należy na płaszczyźnie użytkowania dostępnych środków językowych, zwłaszcza w komunikacji medialnej, która wspomaga niejako ekspansję kodu ograniczonego, uproszczenia, sprymitywizowanie wypowiedzi. Grażyna Sawicka w artykule *W poszukiwaniu granic normy językowej i komunikacyjnej* podkreśla, iż współcześnie nie istnieje norma wzorcowa (choćby z powodu braku oddziaływania na język warstwy inteligentnej, która powinna się polszczyzną wzorcową posługiwać), co więcej – także powszechnie dziś obowiązująca norma użytkowa stała się mniej wyrazista, trudność sprawia jej wyraźne oddzielenie od normy potocznej, regionalnej i profesjonalnej. Sytuacja współczesnej normy językowej upoważnia – zdaniem badaczki – do postawienia tezy o braku granic w języku, o zacieraniu się wyrazistych odmian języka i odpowiadających im środków językowych. Propozycją Sawickiej jest uznanie normy za rodzaj konwencji, jako że cechuje ją właściwa konwencji ambiwalencja, czyli z jednej strony stałość, z drugiej zaś skłonność do zmiany; odnosząc się do języka jako kontinuum semantyczno-pragmatycznego, norma musi gromadzić pewne doświadczenie wspólnotowe będące podstawą komunikacji, ponadto musi być elastyczna (nie – restrykcyjna), co nie znaczy dowolna (s. 66). Bardzo ciekawe stanowisko autorki umacnia postawy normatywistów, którzy uwzględniają kulturową złożoność współczesnej komunikacji, odchodzą od skostniałego normatywizmu. Problem realizacji w praktyce komunikacyjnej dwupoziomości normy omawia także Ewa Kołodziejek w szkicu *Co nam dało zróżnicowanie normy językowej?*. Kwestie dyskusyjne dotyczą: kryteriów wydzielania poziomów normy i zasad kwalifikowania elementów języka do tychże poziomów; zbyt liberalnego traktowania przez językoznawców odstępstw od normy wzorcowej, prowadzącego do relatywizmu stanowisk, do zbytnej swobody użytkowników poruszających się w nie dość kate-

gorycznie sformułowanych ramach normatywnych. Obserwowane obecnie niezrozumienie przez przeciętnego użytkownika istoty różnicowania poziomów normy powoduje – zamiast świadomego stosowania reguł użycia języka stosownie do sytuacji komunikacyjnej – zacieranie się granic językowej wolności, a istnienie środków wariantywnych rozumiane bywa jako przyzwolenie na wszelką dowolność. Zasadne zatem staje się postawienie pytania o powrót do „twardej” normy, znoszącej normatywną nieostrość (jak bywa odbierana dwupoziomowość normy). Trzy kolejne artykuły z pierwszego bloku koncentrują się wokół szczegółowych zagadnień normatywnych. Agata Hącia (*Łączliwość leksykalno-semantyczna – problem kodyfikacji normy [wybrane zagadnienia]*) opisała trudności związane ze zdefiniowaniem łączliwości leksykalno-semantycznej i jej normy, wysuwając jednocześnie propozycję zastosowania w badaniach łączliwości metody schematów wyobrażeniowych. Andrzej Moroz (*Kryteria poprawności konstrukcji z wyrażeniami niezwiązanymi składniowo*) podejmuje próbę ustalenia podstawowych warunków kwalifikacji poprawnościowej struktur niezwiązanych składniowo w aktach komunikacji, wskazując na rolę uzusu w procesie kodyfikacji oraz na procedury pomagające oddzielić jednostkowe fakty językowe od realizacji reguł ogólniejszych. Małgorzata Gębka-Wolak (*O metodzie oceny poprawności innowacji składniowych [na przykładzie konstrukcji „kurs na instruktora” i „sytuacja wydaje się być niedobra”]*) koncentruje swoją uwagę na sposobach weryfikowania sądów o poprawności innowacji składniowych. Autorka sygnalizuje ponadto obecność innowacji, które są wtórne wobec innowacji semantycznych i jako takie nie powinny podlegać analizie wyłącznie składniowej.

Drugi blok tematyczny – *Norma językowa w aspekcie pragmatycznym* – obejmuje 12 artykułów, w których autorzy rozwijają problemy szczegółowe związane z normą, uzusem, ich aktualizacją w różnych typach i gatunkach tekstu, podnoszą relację między kryteriami poprawności językowej a leksyką specjalistyczną i frazeologią, opisują świadomość językową użytkowników języka w powiązaniu z poradnictwem językowym. Niewątpliwie na uwagę zasługuje omówienie Kwiryny Handke prezentujące uzus w dzisiejszej rzeczywistości językowej, przyczyny jego „rozrastania się” kosztem normy wzorcowej. Autorka przedstawia ponadto syntetyczny opis właściwości najnowszej polszczyzny oraz prezentuje jej stan leksykalny, który charakteryzuje się niezwykle dynamicznym przyrostem jednostek o różnym statusie powszechności, rodowodzie środowiskowym, specjalistycznym, jednostek przekraczających tabu, przede wszystkim zaś przyrostem słownictwa potocznego (obsługującego dziś także kontakty publiczne). Trudności kwalifikacji normatywnej tak rozległej sfery uzusu wynikają m.in. z faktu, że obejmuje on nowotwory o różnym stopniu trwałości, wyrastające z zasady wolności w języku, ludyczności, spontanicznej kreatywności. Szkic

Kwiryny Handle doskonale uwypukla trudności, jakie wiążą się z oceną współczesnej rzeczywistości językowej – silnie związanej ze swoimi użytkownikami, którzy chyba jak nigdy dotąd korzystają z możliwości wejścia w rolę nadawcy, kreatora; rzeczywistości równie silnie związanej z mediami upowszechniającymi rozmaite nowości językowe. W kontekście tych ustaleń ciekawie przedstawiają się ustalenia Mariana Bugajskiego zawarte w artykule *Świadomość językowa współczesnych Polaków*. Zestawienie najczęstszych problemów poprawnościowych, z jakimi zwracają się użytkownicy do poradni internetowej, pozwala autorowi zaprezentować ogólny obraz kulturalnojęzykowej problematyki współczesnej polszczyzny. Faktyczna, mierzona liczbą zadawanych pytań, świadomość językowa skupia się wokół odmiany nazwisk, pisowni, słownictwa, deklinacji, składni, koniugacji, słowotwórstwa, interpunkcji. Można więc przypuszczać, iż użytkownicy nie pozostają bierni wobec przemian języka, podejmują próby – zapewne motywowane pragmatycznie – rozpoznania normatywnego nowych faktów językowych. Przedmiotem kilku analiz stały się także teksty medialne. Jerzy Podracki i Joanna Budkiewicz-Żeberska piszą o normie językowej w radiu i telewizji, prasą zajmują się Urszula Sokólska („*Jestem strasznie podekscytowana*”, czyli o wyrażaniu emocji w prasie codziennej) oraz Monika Grzelka i Agnieszka Kula (*Wyodrębnianie przytoczeń w tekstach medialnych – pomiędzy norma a uzusem*). Język recenzji publikowanych w prasie prezentuje Magdalena Pigla (*Wzor/c/owy język recenzenta?*), wskazując typowe środki językowe oraz odstępstwa od normy wzorcowej i ich przyczyny. Znajdziemy także analizę (pod kątem obu poziomów normy) języka specyficznego tekstu kultury, jakim jest komiks, którą przeprowadza Małgorzata Nawrocka (*Najnowszy komiks polski wobec współczesnej normy językowej*). Cztery artykuły dają spojrzenie na wybrany zakres leksykalno-frazeologiczny w kontekście poprawności. Jolanta Ignatowicz-Skowrońska (*Kryterium uzualne a problem definiowania znaczeń frazeologizmów we współczesnych słownikach językowych*) podkreśla konieczność obserwacji uzusu frazeologicznego, który w określonych warunkach może mieć charakter normotwórczy, a z pewnością rejestruje doraźne fakty, które nie-rzadko przeradzają się w trwalszą zmianę językową. Interesującą weryfikację przydatności kryteriów oceny innowacji przeprowadziły Anna Piotrowicz i Małgorzata Witaszek-Samborska (*Kryteria poprawności językowej a najnowsze słownictwo kosmetyczne*), odnosząc je do nowego słownictwa kosmetycznego. Przedmiotem dociekań Bogusława Nowowiejskiego (*Niektóre językowe skutki feminizacji sportu*) stała się poprawność feminatywów występujących w leksyce sportowej. Andrzej S. Dyszak (*Norma a uzus w zakresie wybranych form czasowników defektywnych*) porównał normę (na podstawie słowników) i uzus (na podstawie ankiety) w zakresie użycia form fleksyjnych oraz bezokoliczników czasowników defektywnych. Na koniec przedstawiamy godny polecenia artykuł

Danuty Krzyżyk i Heleny Synowiec: *O błędach językowych w pisemnych wypowiedziach polonistów (na podstawie analizy opinii o studentach)*, poświęcony kompetencjom językowym nauczycieli języka polskiego, na których spoczywa ciężar kształcenia świadomości językowej młodych użytkowników, krzewienia i upowszechniania normy wzorcowej, a więc rola wzoru i autorytetu kulturalnego. Autorki, na podstawie analizy opinii pisanych przez nauczycieli, zwróciły uwagę na poprawność językową tychże zapisów, ich jednorodność stylistyczną, przestrzeganie reguł ortograficznych i interpunkcyjnych. Zauważone błędy i uchybienia świadczą o niewystarczającej kompetencji polonistów, co prowadzi do ich obojętności na błędy uczniów, braku korekty i generalnie – obniża możliwość wzorcowego oddziaływania, wyjaśniania złożonych problemów poprawnościowych (szczególnie w obecnych czasach rozchwiania norm poprawności).

Omówiony wyżej artykuł Danuty Krzyżyk i Heleny Synowiec stanowić może niejako konkluzję niniejszej recenzji, jednocześnie rekomendację dla publikacji, która przyczynia się do propagowania treści poprawnościowych. Różne metody opisu, wielość obszarów badawczych podporządkowanych głównej problematyce, jaką jest norma w aspekcie teoretycznym i pragmatycznym – to wszystko każe w omawianej książce widzieć podstawowy podręcznik dla tych, którzy szukają informacji o skomplikowanej sytuacji poprawnościowej współczesnej polszczyzny. Redaktorzy wyrażają we *Wstępie* przekonanie, iż „[...] niniejsza publikacja przyczyni się do pogłębienia refleksji teoretycznej nad współczesną normą językową i do podniesienia sprawności komunikacyjnej Polaków. Mamy bowiem nadzieję, że po książkę sięgną nie tylko językoznawcy, ale też studenci kierunków filologicznych, nauczyciele poloniści, dziennikarze oraz inne osoby zainteresowane kulturą komunikacji językowej” (s. 8). Lektura publikacji w pełni potwierdza zamysł redaktorów. Jest to książka niewątpliwie godna rekomendowania, podająca rzetelny opis wielu zagadnień, oświetlająca problemy dyskusyjne (dotyczące m.in. wielopoziomowości współczesnej normy i jej relacji z uzusem), egzemplifikująca empiryczne badania nad komunikacją w różnych obszarach, a tym samym – inspirująca i przygotowująca do krytycznej obserwacji współczesnej rzeczywistości językowej.